

PUBLIEK GEHEIM: CAESTERT MERGELGROTTEN

Technische fiche van de plaats

Adres: via Rue Collinet, 4600 Petit-Lanaye
GPS: 50°45'37.28" N
5°41'21.09" O

Bouwjaar: vanaf de 13^e eeuw
Lengte gangenstelsel: in totaal ca. 250 kilometer
Functie: mergelontwinning en smokkelroute tijdens de oorlogen.

Specificaties: in de Sint-Pietersberg bevindt zich op Nederlands grondgebied een Kluis, speciaal gebouwd voor het bewaren van de belangrijkste Nederlandse kunstwerken tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Geschiedenis

Het gebied rond het plateau van Caestert is niet altijd een grensgebied geweest. België en Nederland (en dus ook Maastricht en de Vlaamse en Waalse gemeenten in de buurt) behoorden lang tot dezelfde bestuurlijke entiteit. Van 1815 tot 1830 vormden België en Nederland het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden onder Koning Willem I. Daarvóór behoorden het huidige België en Nederland beiden tot het eerste Franse Keizerrijk.

Met de Belgische revolutie in 1830 scheidde België zich af van Nederland, maar deze officiële, staatkundige splitsing werd in de grensregio rond Maastricht niet als dusdanig ervaren.

Er bestond veel verkeer *over-en-weer* tussen beide gebieden. Heel veel Belgen werkten in Nederland, de Nederlandse intelligentsia trokken naar België, Belgische bedrijven vestigden zich in Nederland, de boeren verkochten hun waren op zowel Nederlandse als Belgische markten.... Bovendien bleef de Belgische frank ook de gangbare munteenheid in Maastricht, dit in tegenstelling tot de rest van Nederland. Ondermeer daardoor werd door de mensen ter plaatse en zelfs door het lokale bestuur de officiële splitsing niet als een afscheiding ervaren. Het zou overigens nog negen jaar duren vooraleer Nederland de Belgische onafhankelijkheid erkende.

De Eerste Wereldoorlog

De splitsing tussen Nederland en België werd wel heel reëel tijdens de Eerste Wereldoorlog. Toen markeerde de grens tussen beide landen ook de grens tussen bezet en niet-bezet gebied (Nederland was neutraal tijdens de oorlog, terwijl het grootste deel van België werd bezet door Duitsland). Door de eerste wereldoorlog waren België en Nederland 4 jaar gescheiden. Het is dan ook op dit punt dat zich een feitelijke scheiding heeft voltrokken.

In die periode waren de grens en de grensovergang van wezenlijk belang. Ze werden dan ook heel streng bewaakt. Het smokkelgat in de Sint-Pietersberg (later meer) dateert uit deze periode.

De Tweede Wereldoorlog

Tijdens WO II was de grens tussen Nederland en België iets minder belangrijk aangezien beide landen bezet waren door de Duitsers. Dezelfde bezetter werd in Nederland en België echter door andere mensen vertegenwoordigd en dat bracht een ander regime met zich mee. België stond onder militair bestuur, terwijl Nederland een civiel bestuur kende. Concreet betekende dit dat het regime in België minder streng was en dat bepaalde regels minder strikt werden toegepast.

Dit bracht ondermeer met zich mee dat de joden in Nederland veel sterker werden vervolgd dan in België. Een ander gevolg was dat sommige producten in ons land veel makkelijker verkrijgbaar waren dan in Nederland : tabak en koper bijvoorbeeld, en ook rantsoenbonnen voor eten.

Dit verschil leidde tot een intensieve smokkeltrafiek in dit grensgebied. Die verliep onder andere, maar niet uitsluitend, over en door de Sint-Pietersberg. Er waren controles, zowel door Duitse militairen als door Belgische en Nederlandse douaniers, maar die verliepen minder streng dan tijdens de eerste Wereldbrand.

Naast goederen (eten, tabak, geheime informatie) werden tijdens de Tweede Wereldoorlog in de regio rond Maastricht ook mensen over de grens gesmokkeld. Er bestonden een aantal ontsnappingsroutes voor joden, piloten, ontsnapte krijgsgevangenen, verzetslieden op de vlucht, ...

Ontsnappen door de Sint-Pietersberg

Eén van deze routes liep dóór de Sint-Pietersberg (al werden er ook mensen bovengronds de grens over geleid). De vluchtelingen gingen in Maastricht de berg in, en kwamen er in Petit-Lanaye op Belgisch grondgebied weer uit. Van daaruit trokken ze grotendeels verder richting Visé en Luik.

Het tracé van de vluchtelingen vóór ze in Maastricht in de grotten terechtkwamen, is onduidelijk. Ook hoe zij in contact kwamen met de mensen die hen effectief door de berg gidsten, is niet duidelijk. Deels verliep dat via particuliere contacten van mensen die elkaar toevallig kenden, deels via min of meer georganiseerde verzetsgroepen in het Maastrichtse. Tot '43 was het verzet langs Nederlandse kant echter heel weinig gestructureerd en georganiseerd.

Eens in de berg begeleidden Nederlandse lokale mensen die de grotten door en door kenden, onder andere **Willem van Schaik** en **Fernand Tripels** (zie verder), de vluchtelingen naar Belgisch grondgebied.

Op deze ondergrondse route speelde het smokkelgat, een smalle gang die de verbinding vormde tussen beide landen, een cruciale rol. Zonder dat gat was er geen vluchtweg door de groeves en zouden wij dit verhaal nu niet kunnen vertellen. Dit gat bevond zich net vóór de grensovergang, aan het einde

van de vluchtroute door de berg. Eens het smokkelgat gepasseerd klopte de Nederlandse gids met een hamer op de wanden van de groeves en gaf met dit geluid aan de Belgische mensen te kennen dat ze aanwezig waren. Zo werden de vluchtelingen overgedragen aan Belgen. Zij brachten hen in Petit-Lanaye weer bovengronds.

Ook aan de Belgische kant van de berg bestaat onduidelijkheid over hoe de dingen precies in zijn werk gingen en wie er allemaal betrokken waren bij de ontsnappingslijnen voor vluchtelingen. Er waren heel wat verzetsgroepen actief, maar vaak wisten die niet van elkaars activiteiten, zelfs niet van elkaars bestaan.

Op basis van gesprekken met getuigen en deskundigen ter plaatse is alvast duidelijk dat in (Petit-) Lanaye ondermeer - maar wellicht niet uitsluitend - een netwerk van **Belgische Nationale Beweging (BNB)** betrokken was bij de organisatie van deze ontsnappingslijnen.

De Belgisch Nationale Beweging /Mouvement Nationale Belge was een gewapende verzetsbeweging, actief in de sluikpers, het inlichtingenwerk en de hulp aan ondergedoken en geallieerde piloten. De beweging hielp ook werkweigeraars, joodse vluchtelingen, piloten en patriotten die moesten onderduiken of vluchten. Ze pleegde sabotagedaden en overvallen en vervaardigde valse papieren, stempels en zegels. De BNB/MNB werkte samen met andere verzetsgroepen, en in dit geval met al dan niet-georganiseerde mensen uit Lanaye.

Dit kleine stukje van de ontsnappingsroute door de berg maakte uiteraard deel uit van een veel groter netwerk. Bedoeling was om mensen die Nederland wilden ontvluchten, zeker militairen, in het neutrale Spanje te krijgen. De route verliep dus over België, Frankrijk en dan via de Pyreneeën tot Spanje. Van in het land van Franco konden die mensen dan Gibraltar bereiken, dat nog steeds in Engelse handen was.

Het verzet verpersoonlijkt - Nederland

Langs Nederlandse zijde smokkelde ondermeer een vriendengroepje rond **Henri Ceha** goederen en post door de berg. Anderen, waaronder **Willem van Schaïk** en **Fernand Tripels**, gidsten mensen door de groeves.

Willem van Schaïk was de zoon van ingenieur van Schaïk, die opdracht had gekregen de groeves in de berg in kaart te brengen. Willem hielp zijn vader vaak bij dit werk en, net zoals veel andere jongens, hing hij in zijn vrije uren graag rond in de groeves. Hij groeide er bij wijze van spreken in op en kende ze door en door.

De communicatie over de acties waarbij hij en zijn vrienden mensen door de berg smokkelde, verliep in het geheim en gecodeerd. Het teken dat er een actie op til was bijvoorbeeld, was een gekleurd schrift dat de jongens, toen nog scholieren, 's morgens op hun lessenaar vonden. Zo wisten ze dat nog diezelfde dag hun hulp gevraagd werd.

De vluchtelingen die zij overbrachten, waren piloten, joodse families en andere mensen die om één of andere reden gevaar liepen en weg moesten, bijvoorbeeld verzetsmensen. Wie zij waren en waar zij vandaan kwamen, wist van Schaïk niet. Daar werd ook bewust niet over gepraat. Van Schaïk wist wel dat de vluchtelingen vooraf gecheckt waren op betrouwbaarheid, maar niet door wie en hoe dat gebeurde.

Omwille van de geheimhouding gebruikte van Schaïk een codenaam, Loran, en mocht er tijdens de tocht door de berg niet gepraat worden.

In alle stilte werden de vluchtelingen tot bij het smokkelgat gebracht. Daar werden ze met touwen omhoog getrokken. Er waren ook primitieve voetsteunen en handgrepen in de steen gehouwen. Van daaruit kropen ze naar België. Om aan de Belgen die hen daar opwachten te signaleren dat ze gearriveerd waren, klopte Willem van Schaik met een hamer ritmisch op één de grotwanden. Dit klopsignaal moest zich onderscheiden van een werkritme, daarom koos de Nederlander vaak voor de kadans van een bekend lied, bijvoorbeeld *Land of hope and glory*.

Eens het hamersignaal gegeven was, doken de mensen van het Belgisch verzet op om de vluchtelingen over te nemen. Zij waren vooraf op de hoogte gebracht van de komst van deze mensen via een telefoonlijn die liep over een oude hoogspanningslijn van het ENCI, de cementfabriek.

Op een dag kregen van Schaik en Tripels de opdracht om een joods gezin door de berg te smokkelen. Tegelijkertijd wilden de Duitsers een rondleiding in de berg, en deden zij hiervoor een beroep op dezelfde groep jonge gidsen. De jongemannen hebben toen elk een ander route genomen : eentje van hen leidde de Duitsers rond, terwijl de andere via andere gangen aan de tegenovergestelde zijde van de berg de joden wegbracht. Een gewaagde operatie met een goede afloop !

Eén maal heeft Willem van Schaik nog contact gehad met één van de piloten die hij tijdens de oorlog door de berg hielp ontsnappen. Dat gebeurde heel onverwacht toen hij in de jaren '80 in New York verbleef. Terwijl hij aan het praten was met een vriend in de lobby van het hotel, kwam er plots een Amerikaan op hem toegestapt om te vragen of hij van Holland was. Verbaasd knikte van Schaik van ja. De man vroeg of hij misschien van Maastricht was en alweer bevestigde van Schaik. Tenslotte vroeg de man of hij *Loran* heette. Van Schaik kon zijn oren niet geloven. Zoveel jaren na het einde van de oorlog, sprak iemand hem plots weer aan als Loran ! De man die voor hem stond, was Carl Glassman, een Amerikaanse piloot die hij door de Sint-Pietersberg had geleid. Myrle Stinnett, die door een andere grottengids over de grens werd geleid, zat in hetzelfde toestel als Carl Glassman. Zij waren piloot en co-piloot.

Het verzet verpersoonlijkt - België

Eens de smokkelwaren of de vluchtelingen het smokkelgat waren gepasseerd, was het de taak van de Belgen om de zaak verder af te handelen. Dat gebeurde in het dorpje Petit-Lanaye (Klein Ternaaien).

Aan deze zijde van de berg waren verscheidene al dan niet-georganiseerde verzetsmensen betrokken bij het smokkeltransport.

Eén van de verzetsgroepen die actief was in Lanaye was de BNB-groep onder leiding van het koppel **Joseph Hans** en **Valentine Boeur**. Zij stonden in contact met andere mensen uit de streek die de vluchtelingen verder hielpen.

Zo wordt onder meer **Alphonse Van Belleghem** uit Petit-Lanaye genoemd. Hij zou als smokkelaar gebruik hebben gemaakt van de tunnel en ook vluchtelingen werden aan hem overgedragen.. Hij was eigenaar van café *De Welkom* en nachtclub *Le Moulin Rouge*.

Een ander belangrijk contact was het café van de familie Van Laerhoven waar zoon **Miel Van Laerhoven** actief was in het verzet. Hier kregen de vluchtelingen valse papieren en andere kleren. Dit café heette café *De boer* en Miel werd ook Miel de boer genoemd. Het is onduidelijk of Miel bij een groter geheel of een georganiseerde groep behoorde.

Nadat de vluchtelingen in Petit-Lanaye waren opgevangen ging het per fiets of te voet naar Lanaye en van daaruit verder richting Visé en Luik. Heikel punt daarbij was de oversteek van het water want de sluis in Petit-Lanaye werd goed bewaakt.

Onder andere **Anna Molenaerts van het BNB en haar man Henquet** waren hierbij betrokken. Via Valentine Boeur werden de piloten in contact gebracht met Anna. Die was boerin in Lanaye, maar

haar koeien stonden op een weide in Petit-Lanaye. Ze ging ze daar elke dag melken. Wanneer ze met haar melkterugkeerde, nam ze soms een piloot onder haar hoede. Als ze onderweg controle kreeg, zei ze dat hij een knecht was van haar. Eens op de boerderij gearriveerd, gidste haar zoon **Henri Henquet** de piloot onopvallend verder naar Visé. Hij fietste voorop, de piloot als boerenknecht verkleed, fietste achter hem aan. In de buurt van Visé droeg Henri de piloot dan over aan de volgende schakel in de ontsnappingslijn.

Henri wist als 15-jarige jongen niet wie die mensen waren. Er werd hem alleen gezegd dat ze weg moesten, dat hij te allen prijze moest vermijden dat hij in contact kwam met de Duitsers en dat hij met niemand hierover mocht praten. Hij wist niet echt hoe gevaarlijk het was wat hij deed, maar begreep op één of andere manier toch wel dat het om een ernstige zaak ging.

De Kluis

In de winter van '41-'42 werd in de Sint-Pietersberg een kluis gebouwd, speciaal bedoeld om het Nederlandse kunstbezit in onder te brengen. Deze kluis ligt net ten oosten van de van Schaïktunnel. Het voordeel van deze bewaarplaats in de Sint-Pietersberg is de constante temperatuur van 10-11 graden. De bouwactiviteiten werden gestart op 15 december 1941. Bijna een jaar later, begin maart '42, werd de Kluis voltooid. De eerste kunstwerken werden op 24 maart 1942 naar Maastricht gebracht.

Aan weerszijde van de van Schaïk-tunnel bevinden zich nog steeds de ruimten zoals ze gebouwd werden begin jaren '40. In totaal gaat het om 360 kubieke meter opslagruimte, gebouwd in een 'L'-vorm. Qua omvang is deze bewaarplaats één van de kleinste in Nederland. De wanden zijn gemaakt van 50 cm dik beton, het plafond is 100 cm dik. Boven de betonnen bekisting bevindt zich nog een laag van tien meter kalk, zand en grind. Die vormt een extra bescherming tegen inslaande bommen.

In de Kluis lagen tijdens de oorlog Nederlands belangrijkste kunstwerken opgeslagen. Onder meer De Nachtwacht van Rembrandt werd er bewaard. Maar niet alleen schilderijen vonden er onderdak. Ook een zeer unieke collectie kevers werd er opgeslagen. De Duitsers konden de Kluis bezoeken, op

aanvraag. De bewaking was immers in handen van Nederlandse suppoosten, die de schilderijen die waren opgerold ook regelmatig even draaiden, zodat er geen *doorligwonden* zouden ontstaan. Bekend verhaal is dat van Generaal Christiansen, opperbevelhebber van de Luftwaffe in België en Nederland. Hij was een groot kunstliefhebber en wilde de werken wel eens met eigen ogen zien. Hij was echter verplicht om zijn pistool achter te laten, zodat hij niet per ongeluk krassen zou maken op één van de werken. Christiansen weigerde. Hij heeft de Kluis nooit aan de binnenkant gezien.

De werken zijn er tot het einde van de oorlog blijven liggen, nadien werden ze weer overgebracht naar hun echte thuis, de musea. Vanaf 25 juni 1945 werden de eerste kunstschaten weer naar het Rijksmuseum getransporteerd. Maar ook daarna werd de Kluis nog lang intact gehouden als Rijksbewaarpplaats voor kunstschaten in tijden van onrust.

Sinds 2000 ongeveer onderhouden een aantal vrijwilligers het kluiscomplex zodat het in goede staat behouden blijft. Het is onduidelijk wat met de ruimte gaat gebeuren. De Kluis is sinds 2005 toegankelijk voor het publiek.

